

Marjeta Ciglenečki, Ptuj
FOTOGRAFIJE ALOJZA KASIMIRA

Alojz Kasimir (rojen na Dunaju 16. septembra 1852 – umrl na Dunaju 22. februarja 1930)¹ ne sodi med pomembne umetnike, vendar so njegova likovna dela dosegla veliko priljubljenost, zlasti na Ptuj. Bil je »avtodidakt«, kot je sam zapisal na hrbtno stran velike vedute Ptuja, ki jo je leta 1894 oddal naročniku, Mestni hranilnici Ptuj, da se je mesto z njo postavilo na tujsko-prometni razstavi v Gradcu. Slika danes visi v veliki sejni sobi Mestne občine Ptuj in še vedno prepričljivo

¹ Podatki, s katerimi razpolagajo v Bild- und Tonarchiv v Gradcu, omenjajo kot datum rojstva 17. september 1852. Alojz Kasimir je živel na Ptujju že v otroštvu; verjetno smemo zaupati nekaterim poročilom, da je bil nezakonski otrok, ki sta mu bila krušna starša stari stric Alojz Kasimir in njegova soproga Marija, oba ptujška meščana (Rudolf PERTASSEK, *Pettau, die älteste steirische Stadt*, Graz 1992, p. 173; Kristina ŠAMPERL PURG, *Družina Kasimir in Ptuj* [Ptuj, Galerija Drava], Ptuj 2001). Na Ptujju se je najprej učil za knjigoveza, nato pa je predsedal na vojaško kadetnico v Libenau pri Gradcu. Med počitnicami na Ptujju se je zagledal v Terezijo Stary, s katero se je leta 1880 poročil, in se preselil na Ptuj. Zaradi poroče je moral opustiti vojaško službo, saj ni imel denarja, da bi kot oficir položil zahtevano kavicjo. Staryjevi, ki so imeli pekarno, so bili razmeroma premožni in Alojz Kasimir se je lahko posvetil ekonomsko manj zanesljivim naročilom za likovna dela. Družina je na Ptujju živela do leta 1887, ko so se preselili v Gradec; tako navaja v svojih spominih Alojzov sin Luigi Kasimir (Heinz SCHÜTTLER, *Luigi Kasimir*, Wien 1944). V Gradcu je bil prijavljen med 20. februarjem leta 1892 in 17. julijem leta 1914 s prekinitvijo med 2. decembrom leta 1909 in 18. februarjem leta 1914. Družina je živela v drugem nadstropju hiše v Normalschulgasse 1 (1892–1894), v tretjem nadstropju hiše v Hans-Sachs-Gasse 2 (1894–1909) in v drugem nadstropju hiše v Goethestrasse 3 (1914). Alojz Kasimir ni bil niti meščan Ptuja niti meščan Gradca; zdi se, da je ohranil dunajsko meščanstvo. (Za posredovane podatke iz Prijavne kartoteke graške Policijske direkcije se toplo zahvaljujem dr. Gerhardu Kurzmannu iz Mestnega arhiva Gradec.) Kljub selitvi v Gradec so Kasimirovi ohranili tesne stike s Ptujem, pogosto zahajali k ptujskim sorodnikom in obiskovali svoje vinograde v Halozah. Alojz Kasimir je v šolskih letih 1915/16 in 1916/17 na ptujski gimnaziji kot suplent učil risanje (Marjeta CIGLENEČKI, Profesorji risanja na ptujski gimnaziji 1869–1987, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 65, n. s. 30, 1994, pp. 338, 339). Pokopan je na ptujskem mestnem pokopališču, nagrobnik pa je izdelala njegova hčerka, kiparka Elsa Kasimir Oeltjen.

prikazuje lepote starega mesta.² Alojza Kasimira omenjajo nekateri leksikoni v nemškem jeziku,³ starejša in novejša nedokončana jugoslovanska Likovna enciklopedija,⁴ v Enciklopediji Slovenije pa je skupno geslo za celo družino Kasimir.⁵ V Sloveniji je izšlo nekaj prispevkov, ki osvetljujejo njegovo likovno dejavnost,⁶ po človeški plati pa nam ga je najbolj približal sin Luigi, ko je piscu svoje monografije Heinzu Schütlerju narekoval spomine na otroštvo.⁷ Avstrijski umetnostni zgodovinarji njegovega likovnega opusa niso raziskovali; izjema so fotografije, ki so se jim posvečali v graškem Slikovnem in tonskem arhivu (*Bild- und Tonarchiv am Landesmuseum Graz*).⁸

² Na sliki (o. pl., 150 x 350 cm) je poleg signature desno spodaj zapisana letnica 1892; tega leta je bilo oddano naročilo. Več o sliki, tudi prepis obsežnega besedila na hrbtni strani: Marjeta CIGLENEČKI, *Ptuj na starih vedutah* (Ptuj, Pokrajinski muzej), Ptuj 1989², p. 37.

³ B[runo] B[INDER], s. v. Kasimir Alois, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, XIX, Leipzig 1926, pp. 581, 582; Heinrich FUCHS, *Die österreichische Malerei des 19. Jahrhunderts*, Band 2, Wien 1973, p. 100; *Allgemeines Künstlerlexicon. Bio-bibliographischer Index*, 5, München – Leipzig 2000, p. 449.

⁴ France STELÈ, s. v. Kasimir, *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 3, Zagreb 1964, p. 157; s. v. Kasimir, *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, 2, Zagreb 1987, p. 27.

⁵ Breda ILICH KLANČNIK, s. v. Kasimir, *Enciklopedija Slovenije*, 5, Ljubljana 1991, p. 12.

⁶ Kristina ŠAMPERL, Alojz Kasimir umetnik in človek, *Ptujski zbornik*, IV, 1975, pp. 339–344; Marjeta CIGLENEČKI, Letoviščarstvo na Ptujju v 19. stoletju, *Ptujski zbornik*, V, 1985, pp. 311–314, 317; Ivan SEDEJ, *Ptujski slikarji XX. stoletja*, Ptuj 1987, pp. 16–18, 39–45, 135, 136, 140; CIGLENEČKI 1994, cit. n. 1, pp. 338, 339; Marjeta CIGLENEČKI, Oprema županove pisarne na ptujškem magistratu, *Ptujski zbornik*, VI, Ptuj 1996, pp. 935–937, 940; ŠAMPERL PURC 2001, cit. n. 1. V Slikovnem in tonskem arhivu v Gradcu hranijo nepodpisan tipkopiš *Über die Familie Kasimir*, ki ga smemo na podlagi določenih dejstev pripisati Ruth Oeltjen, hčerki Else Oeltjen Kasimir in Jana Oeltjena ter vnukinji Alojza Kasimira. Vsi dosedanji zapisi o življenju Alojza Kasimira se med sabo razlikujejo v podrobnostih, saj večinoma ne temeljijo na preverjenih dejstvih, dokumenti o njegovem življenju pa niso zbrani v celoti. Tako je še najbolj verodostojen njegov lasten, sicer razmeroma skop zapis na hrbtni strani velike vedute Ptujja iz leta 1892 oz. 1894.

⁷ SCHÜTTLER 1944, cit. n. 1.

⁸ Večino besedil je prispevala Armgard SCHIFFER, in: *Geheimnisvolles Licht-Bild. Anfänge der Photographie in der Steiermark*, (Graz, Bild- und Tonarchiv am Landesmuseum Joanneum), Graz 1979; *Fern- und Nahziele. Reisebilder steierischer Amateurfotografen 1855–1935*, (Graz, Bild-

Leksikografski zapisi in članki predstavljajo Alojza Kasimira kot slikarja portretov, krajin in vedut, navajajo njegovo članstvo v Društvu nemških umetnikov v Rimu (*Deutscher Künstlerverein in Rom*) leta 1890 in 1891 ter v Združenju štajerskih upodablajočih umetnikov (*Vereinigung bildender Künstler Steiermarks*), katerega soustanovitelj je bil leta 1899. Razstavljal je malo: leta 1900, 1901 in 1902 na razstavi Združenja štajerskih upodablajočih umetnikov v Gradcu.

Alojz Kasimir zaradi pomanjkljive izobrazbe, pa tudi zaradi razmeroma skromnega ustvarjalnega potenciala in nenehnega prilagajanja ne preveč zahtevnim naročnikom, ni postal velik slikar, čeprav so njegova dela vredna strokovne pozornosti. Poskrbel pa je za ustrezno izobrazbo svojih otrok. Najstarejši sin Luigi (Ptuj, 1881 – Dunaj, 1962) je zaslovel z izvrstnimi barvnimi jedkanicami, ki se še vedno dobro prodajajo.⁹ Elsa (Ptuj, 1887 – Vareja, 1944)¹⁰ je slikala in kiparila in se leta 1911 poročila s severnonemškim slikarjem Janom Oeltjenom (Jaderberg, 1880 – Ptuj, 1968). Sylvia (Ptuj, 1884 – Vareja, 1931) je risala in slikala le v otroštvu, poročila pa se je z dunajskim slikarjem Otom Trublom (rojen je bil leta 1885, leto smrti pa ni ugotovljeno), s katerim je živela na Vidmu pri Ptuj.¹¹ Kasimirovi so bili zanimiva družina; predani so bili umetnosti, poleg likovne ustvarjalnosti pa so gojili tudi glasbo. V družinski zapuščini,¹² ki je razdeljena med Pokrajinski muzej Ptuj in Zgodovinski arhiv Ptuj, najdemo tudi note z zapisi, ki dokazujejo, da so

und Tonarchiv am Landesmuseum Joanneum), Graz 1985. Na razstavi leta 1985 so prikazali kar 28 Kasimirovih fotografij s potovanj v Benetke (1891), Rim (1891 in 1909) in Nürnberg (1903); vse so podpisane in datirane. Večina jih upodablja znamenite mestne predele, skoraj vse oživljajo figure. Nekaj izbranih posnetkov si je mogoče ogledati tudi na hodniku v Attemsovi palači na graški Sackstrasse, kjer ima arhiv svoje prostore. Na kratko je Alojz Kasimir kot fotograf predstavljen tudi v razstavnem katalogu: *Geschichte der Fotografie in Österreich*, II, Bad Ischl 1983, p. 136.

⁹ SCHÜTTLER 1944, cit. n. 1; SEDEJ 1987, cit. n. 6, pp. 15, 18, 19, 47–53, 136; Marjeta CIGLENEČKI, Grafike Luigija Kasimira v Pokrajinskem muzeju Ptuj, *Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj*, 1, 2003, pp. 158–187.

¹⁰ SEDEJ 1987, cit. n. 6, pp. 19, 55–57, 136.

¹¹ France STELÈ, s. v. Trubel, Otto, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, XXXIII, Leipzig 1939, p. 444.

¹² Na podstrešju zadnjega bivališča Jana Oeltjena ob potoku Grajena na robu Ptuja so zasebni zbiralci našli škatle z različnim neurejenim gradivom; večina je zdaj v hrambi Pokrajinskega muzeja Ptuj in Zgodovinskega arhiva Ptuj.

jih uporabljali člani rodbine,¹³ v ptujskem muzeju pa je v zbirki glasbil razstavljen klavir, ki ga je muzeju poklonila Elsina hčerka Ruth.¹⁴ Alojz Kasimir je bil za časa službovanja v vojski član vojaške godbe,¹⁵ kasneje pa član ptujskega nemškega moškega pevskega društva.¹⁶ Gojil je tudi literarne ambicije, pesnil je in pisal drame, od katerih je bila igra z naslovom »Past« (*Die Falle*) celo izvedena v dvornem teatru v Weimarju;¹⁷ bil je tudi član društva *Schlaraffia*.¹⁸

Kljub velikim željam in upom na področju literature se je Alojz Kasimir najbolj posvečal likovni umetnosti, s katero je pomagal preživljati družino. Sin Luigi ga je občudoval in ga štel za svojega najljubšega in celo edinega učitelja – doumel je, da je bilo njemu dano vse tisto, čemur se je moral oče Alojz kot umetnik odreči.¹⁹ Bolj kot slikanje z oljnimi barvami so Alojza zaposlovale litografije in sinu je priporočil: »Merk dir: das beste Geschäft für ein Maler ist es doch, für die Reproduktion zu zeichnen!«²⁰ Največji del opusa Alojza Kasimira so prav litografije: različne diplome in listine, pisemske glave, prospekti,

¹³ Na tiskanih in ročno izpisanih notah so podpisi Alojza Kasimira (značilna in prepoznavna je njegova pisava), Marte Kasimir, ki je bila hčerka Alojzevega polbrata Jožefa, in Beti Kasimir, Jožefove žene.

¹⁴ Klavir znamke Schiedmayer iz Stuttgarta iz okrog 1840–1845 je moral pripadati še Alojzu Kasimiru oz. njegovim krušnim staršem ali celo družini Sary. Cf. Marjeta CIGLENEČKI – Darja KOTER, *Iz zapuščine Kasimir – Oeltjen* (Ptuj, Pokrajinski muzej), Ptuj 1996.

¹⁵ SCHÜTTLER 1944, cit. n. 1, p. 11. Luigi je duhovito opisal svoje razočaranje, ko je zvedel, da je oče kot vojaški godbenik igral le činele. Potolačilo ga ni niti očetovo pojasnilo, da jih je med maršem v pavzi znal vreči visoko v zrak in jih še pravi čas ujeti.

¹⁶ ŠAMPERL 1975, cit. n. 6, p. 342.

¹⁷ SCHÜTTLER 1944, cit. n. 1, p. 17. V zasebni lasti na Ptujju je ohranjen plakat te gledališke igre, cf. ŠAMPERL PURG 2001, cit. n. 1, p. 14.

¹⁸ Nada JURKOVIČ, Nemško društvo Schlaraffia, *Ptujčan*, leto VII, št. 6, 13. 6. 2001; Mira JELENC, Starejši fond v Knjižnici Ivana Potrča in njegovi ustvarjalci, *Zbiranje in ohranjanje pisnih ter tiskanih dragocenosti* (Ptuj, Knjižnica Ivana Potrča), Ptuj 2003, p. 43.

¹⁹ SCHÜTTLER 1944, cit. n. 1, p. 17. Luigi je pripombe seveda ne smemo razumeti dobesedno, saj je študiral na dunajski akademiji. Res pa je, da Luigi je delo ni ravno odraz in logično nadaljevanje dunajskega študija, vzorec je našel drugje in si znanje s področja grafike pridobil po opravljeni akademiji. Več v CIGLENEČKI 2003, cit. n. 9, pp. 161, 162.

²⁰ SCHÜTTLER 1944, cit. n. 1, p. 26. (»Zapomni si: najboljši posel za slikarja je risati za reprodukcijo!«)

oglasil in podobno.²¹ Izstopajo ilustracije za vodnik po Ptuju,²² ki so jih uporabili tudi za razglednice.²³ Med manj številnimi oljnimi slikami je že omenjena veduta Ptuja največja in najbolj reprezentativna, znani so še oljna skica zanjo, zgodovinski prizor, manjša krajina, nekaj portretov in nedokončana veduta ptujskega Glavnega (danes Slovenskega) trga. Pokrajinski muzej Ptuj hrani še nekaj risb, med katerimi je zelo privlačna lavirana risba, ki prikazuje poplavljeno mesto Ptuj v pogledu z gradu,²⁴ dokumentarno pa je nadvse zanimiva prezentacijska upodobitev Male kasarne in hiš okrog nje, ki je nastala, da bi se pristojni lažje odločali o njihovem rušenju.²⁵ Dela Alojza Kasimira hranijo Nova galerija v Gradcu, Slikovni in tonski arhiv v Gradcu, Pokrajinski muzej Ptuj, Zgodovinski arhiv Ptuj, Knjižnica Ivana Potrča Ptuj in zasebniki.

Alojz Kasimir pa je tudi fotografiral. Negative na steklo, na katere se je avtor podpisoval, hrani Slikovni in tonski arhiv Deželnega muzeja Joanneum v Gradcu, pozitivni pa so tudi v Pokrajinskem muzeju Ptuj in v Zgodovinskem arhivu Ptuj. Fond steklenih plošč in plan-filmov v graškem arhivu, pripisanih Alojzu Kasimiru, je izredno obsežen – šteje 932 enot. Arhivu jih je skupaj z nekaj deli na papirju v sedemdesetih letih 20. stoletja predala Ruth Oeltjen, vnukinja Alojza Kasimira.²⁶ Največji negativ merijo 18 x 24 cm – teh je 20; 214 kosov meri 12 x 16 cm; samo en negativ meri 9 x 18 cm; kar 593 jih meri 9 x 12 cm; 24 kosov je v t.i. vizitnem formatu (10,5 x 6,5 cm). Fond ni v celoti

²¹ Gradivo ni v celoti pregledano; hranijo ga Pokrajinski muzej Ptuj, Zgodovinski arhiv Ptuj in Knjižnica Ivana Potrča Ptuj.

²² Josef FELSNER, *Pettau und seine Umgebung*, Ptuj 1895. Ilustriral je tudi vodnik po Celju: Fritz RASCH, *Cilli und Umgebung*, Celje 1890.

²³ Franc GOLOB, O zgodovini razglednice s posebnim poudarkom na razglednicah ptujskega območja, *Ptuj in okolica na razglednicah 1891–1945* (ed. Kristina ŠAMPERL PURG), Ptuj 1997, pp. 15, 28, 118–121.

²⁴ 26 x 54,5 cm, sign. l. sp.: *AKasimir*; napis spodaj v sredini: *Drau – Überschwemmung im oktober 1882 / bei Pettau*; inv. št. G 1002 s.

²⁵ Lavirana risba, 106 x 141 cm (z dvema kartonskima vložkoma, ki ju je mogoče iztakniti iz osnove), inv. št. G 1023 s; sign. ni; napis zgoraj: ... *STELLUNG DES PLAZES ZWISCHEN / FÄRBER UND BAHNHOF – GASSEN / DER KLEINEN KASSERNE / ... USER – BLOCKES KROPF – HLUBEK / AUSGEFÜHRT VON ALOIS KASIMIR / 1905*. Risba je zelo poškodovana, odtrgan pa je tudi levi zgornji vogal, zato manjka del napisa.

²⁶ Interna dokumentacija Slikovnega in tonskega arhiva. V tem dokumentu je vnukinja Alojza Kasimira sicer imenovana Elsa Oeltjen, kar pa je očiten lapsus. Elsa je umrla že leta 1944.

ovrednoten in verjetno smemo dvomiti, da je Kasimir avtor prav vseh negativov, ki so z njegovim imenom označeni v inventarni knjigi. V inventarni knjigi na nekaj mestih najdemo opombe, da je kateri od posnetkov delo Luigija Kasimira ali Jana Oeltjena. Značilna in lahko razpoznavna signatura Alojza Kasimira je evidentirana na 125 negativih. Nekajkrat se je podpisal s celim imenom, največkrat pa je uporabil ligaturo AK, izvedeno z umetelno zavitimi levo stranico črke A in obeh krakov črke K. Atribucijo posnetkov brez podpisa bi bilo potrebno potrditi ali ovreči s pomočjo primerjav, vendar bi morali celoten fond najprej prenesti na pozitivne oziroma v elektronsko obliko.²⁷ Tako je brez signature več kot 250 portretov, med katerimi številni upodablajo člane družine Kasimir. Le deloma in posredno so signirani posnetki (74 po številu), na katerih so prikazana umetniška dela, večinoma stvaritve Alojza Kasimira, nekaj je del Jana Oeltjena, še posebej pa so dragocene reprodukcije plastik Else Kasimir Oeltjen. Njen opus je bil namreč med drugo svetovno vojno v veliki meri uničen. Med negativni v graškem arhivu prevladujejo mestne vedute, največ je upodobitev Ptuja (120), nekaj manj Gradca (nekaj čez 50), sledijo pa fotografije iz Rima (36), Benetk (22), Gleichenberga (19), Celja (7) in drugih štajerskih krajev. Skoraj 80 posnetkov je neprepoznanih. Posebno poglavje so upodobitve Haloz, zlasti Vareje, kjer sta imeli družini Stary in Kasimir svoje vinograde. Skoraj 150 posnetkov prikazuje poglede na Haloze s kmečko arhitekturo, družinsko posest v Vareji in značilna opravila na dvoriščih kmetij in v vinogradih. Verjetno pa je v Halozah nastalo tudi nekaj skupinskih družinskih portretov. Sistematična obravnava Kasimirovega fonda v graškem arhivu bi pomenila neizčrpen vir podatkov za zgodovinarje, umetnostne zgodovinarje, etnologe in arheologe.

Nič manj kot signature so dragocene datacije na Kasimirovih negativih, pogosto pa je avtor na negativ zapisal tudi ime kraja, kjer je nastal posnetek; redkeje je poimensko predstavil portretirane osebe in dogodek. Doslej evidentirane datacije obsegajo čas od 1886 do 1923. Najstarejši posnetek predstavlja kmečko družino na dvorišču s slamo krite hiše v Halozah,²⁸ najmlajši je datiran v čas okrog leta 1923, ven-

²⁷ Iskreno se zahvaljujem gospe Irmgard Kellner in mag. Heimu Hofgartnerju iz Slikovnega in tonskega arhiva, ki sta mi ljubeznivo omogočila ogled dokumentacije in izbranih negativov iz fonda Alojza Kasimira.

²⁸ Slikovni in tonski arhiv, št. 52 544.

dar ni signiran, predstavlja pa neznano damo s klobukom v grajskem vrtu.²⁹ Večina posnetkov je nastala konec osemdesetih in v devetdesetih letih 19. stoletja. Na nekaterih negativih s signaturo in datacijo 1889 in 1890 najdemo še avtorjev pripis: »... ph. / mit Görtig^s, Unikum«. Kamera znamke *Unikum* je imela vgrajen zaklop v obliki kovinske ploščice z več različno velikih okroglih odprtin. Fotograf je zaklop ročno nastavil in pri tem izbral ustrezno velikost odprtine, skozi katero je svetloba prodrla do steklene plošče. Tovrstni zaklop (t.i. *Scheibenschluss*) je bil predhodnik krožnega in še mlajšega zavesnega zaklopa.³⁰ Prav nobenih dokazov ni, da bi imel Kasimir lastno temnico in da bi pozitivne izdeloval sam; nasprotno, skoraj zanesljivo je to delo prepustil profesionalcem, kar je bilo med amaterskimi fotografi tedaj v navadi.³¹ Popisovalci so samo na enem negativu v graškem arhivu namreč našli sledi retuširanja, sicer pa Alojz Kasimir ni posegal v negative, izdelovalci pozitivov pa tudi ne. Očitno jim Kasimir ni postavljajl posebnih zahtev. Zaenkrat še ni bilo mogoče ugotoviti, komu je zaupal izdelavo pozitivov. Starejše fotografije na rjavo toniranem albuminskem papirju v ptujskem muzeju, za katere bi smeli upravičeno domnevati, da so izvirniki, so dosledno nalepljene na kartone brez oznak.

Že Armgard Schiffer je ugotovila, da je bil cilj Kasimirovega fotografiranja ustvariti si predloge in pripomočke za slikanje mestnih vedut in drugih motivov.³² Dve deli v Pokrajinskem muzeju Ptuj neposredno pričata o takšnih postopkih. Leta 1910 je Alojz Kasimir naslikal

²⁹ Slikovni in tonski arhiv, št. 37 049.

³⁰ Mehanizem kamere *Unikum* in še nekatere izraze v zvezi s postopki fotografiranja ob koncu 19. stoletja mi je ljubeznivo razložil mag. Mirko Kambič, za kar se mu iskreno zahvaljujem. Glej še: Ernst Matthäus FÜRBOCK, *Kleine Kamerakunde*, in: *Geheimnisvolles Licht-Bild. Anfänge der Photographie in der Steiermark*, (Graz, Bild- und Tonarchiv am Landesmuseum Joanneum), Graz 1979, s. p.

³¹ Timm STARL, »Die Photographie ist eine Notwendigkeit ...«, *Geschichte der Fotografie in Österreich*, I, Bad Ischl 1983, p. 41. Takšna ugotovitev je zapisana tudi v interni dokumentaciji v graškem Slikovnem in tonskem arhivu. Avtor zapisa meni, da je Kasimir s podpisni na negativih izkazoval prepričanje, da so umetniški izdelki, kopije pa naj zanj ne bi imele posebne vrednosti in naj bi mu služile le kot delovni pripomoček.

³² SCHIFFER, 1979, cit. n. 8, s. p.; Armgard SCHIFFER, *Fotografie als Leistungssport. Die Amateurfotografenvereine in Österreich von 1887 bis 1945, Geschichte der Fotografie in Österreich*, Band 2, Bad Ischl 1983, p. 71, n. 25; SCHIFFER 1985, cit. n. 8, p. 5.

portret gasilskega poveljnika Johanna Steudta.³³ Daljši zapis na hrbtni strani platna opisuje poveljnikove zasluge in našteva njegova odličja, pojasnjuje pa tudi, kje in kako je slika nastala. Med drugim je Alojz Kasimir zapisal: »*Gemahlt ohne dessen Wissen nach Fotografien / in der Zeit vom 23. August – 1. September 1910 / von Alois Kasimir sen. / im Weingarten in Varea*«. ³⁴ Drugo takšno delo je slikarjev avtoportret; tri leta pred smrtjo se je upodobil v tričetrtinskem profilu in na spodnji rob zapisal: »*AKasimir / nach der letzter Momentaufnahme*«. ³⁵ Besedo »*Momentaufnahme*« bi smeli prevesti kot »hipni posnetek«, pomenila pa je vsak posnetek, ki je bil narejen pri ekspoziciji, krajši od sekunde; ob koncu 19. stoletja je bil običajen čas za tovrstne posnetke dvajsetinka ali tridesetinka sekunde.³⁶

Ohranjenih je kar nekaj Kasimirovih fotografij, ki so mu očitno služile kot pripomoček za izvedbo slikarskih naročil. Če smo natančnejši, je po fotografijah najprej izdelal risbe in te predložil potencialnim naročnikom, ki pa jih ni vedno navdušil. Fotografiral je na primer poplavo, ki je prizadela Ptuj leta 1889.³⁷ V ptujskem muzeju je shranjena že omenjena Kasimirova lavirana risba, vendar ni znano, da bi kdo naročil sliko po tej predlogi. Prav tako je fotografiral Haloze v pogledu s Podlehnikarja in po fotografiji izdelal pripravljajalno risbo.³⁸

³³ O. pl., 80 x 90 cm, sign. d. sp.: *AKasimir 1910*; inv. št. G 1367. Na sliko z zanimivim napisom me je opozorila kustodinja Pokrajinskega muzeja Ptuj dr. Polona Vidmar, za kar se ji iskreno zahvaljujem.

³⁴ »Naslikal brez njegove vednosti po fotografijah / v času med 23. avgustom – 1. septembrom 1910 / Alojz Kasimir st. / v vinogradu v Vareji.«

³⁵ »*AKasimir po zadnjem hipnem posnetku*.« Risba s kreda, 29,5 x 29 cm (okrogla slikovna ploskev), 42 x 35 cm (celoten list); inv. št. G 198 s. Na spodnjem delu lista, ki je bil skrit pod paspartu, je dodaten avtorjev zapis: *Fräulein Edith Nihely / vom Pettauer Gesangverein / Weihnachten 1927*, ki si ga smemo razlagati kot posvetilo.

³⁶ Carl SCHIENDEL, *Die künstlerische Photographie*, Wien – Pest – Leipzig 1889, p. 311.

³⁷ Poplava je bila velik dogodek, ki ga je na dveh, skrbno sestavljenih fotografijah ovekovečil tudi ptujski profesionalni fotograf Johann Winkler. Dva primerka te fotografije hrani Pokrajinski muzej Ptuj (F 2142). Negativ na steklo Alojza Kasimira hrani graški Slikovni in tonski arhiv (PL 52 693). Negativ nima signature, prepoznavna pa je Kasimirova pisava v napisu: *Nach der Überschwemmung / bei Pettau*.

³⁸ Mešana tehnika na papir, 234,5 x 73,5 cm, sign. d. sp.: *AKasimir*; inv. št. G 289 s. Napis d. sp.: *Nacht / Entwurf / 11. – 14. Jänner 1927*.

Ponujal se je mestnim veljakom, da izdelava veliko panoramo Haloz v olju, vendar jih ni prepričal.

S pomočjo fotografij so nastale številne upodobitve Ptuja. Niso še pregledani vsi posnetki, ki so služili kot predloge za veliko veduto iz leta 1894; v ptujskem muzeju hranijo lavirano risbo³⁹ in oljno skico tega motiva,⁴⁰ v inventarni knjigi v graškem arhivu pa je vpisanih več negativov, ki bi utegnili nastati s takšnimi nameni. Pogled na Ptuj⁴¹ z desne strani Drave je verjetno nastal med pripravami na slikanje oljne podobe velikih dimenzij. Pod drevjem na levi sedi možakar, za njim so otroci, vsi pa opazujejo reko in mesto z gradom v značilni trikotniški silhueti (sl. 1). Do leta 1860 je bil pri upodabljanja Ptuja uveljavljen strogo južni frontalni pogled na mesto, ko pa je bil zgrajen železniški most čez Dravo, so slikarji začeli opazovati mesto z jugovzhoda. Namestili so se v t. i. Mestnem gozdu, v lokah na desnem bregu reke. Od tam je trikotniška zasnova mesta videti bolj razpotegnjena, hkrati pa je učinkovito podčrtana s trakom železniškega mostu. Izvirna železna konstrukcija mostu je bila med dve vodoravni traverzi uklenjen droben mrežast vzorec, po zrušitvi mostu ob koncu druge svetovne vojne pa jo je zamenjala bolj groba in na več segmentov razčlenjena ograja. Pogled na Ptuj z jugovzhoda je leta 1945 izgubil prefinjen detajl. Kasimir je pri slikanju ptujske vedute sledil v drugi polovici 19. stoletja uveljavljenim pravilom; le-ta so narekovala likovno dovršeno kompozicijo, ki je poudarjala urbanistične odlike mesta, v ospredju pa so bili zaželeni žanrski prizori, ki so celoti dajali nadih življenja. Na fotografiji so to vlogo prevzeli možakar in otroci, ki se predajajo opazovanju mesta. Na lavirani risbi je Kasimir kompozicijo že preoblikoval v smislu pogleda iz ptičje perspektive, povečal pa je tudi obseg prikazanega Mestnega gozda v levem spodnjem delu (sl. 2). Lavirana risba je bila osnova za izdelavo oljne skice. Med njima ni zaznati večjih sprememb, je pa slikar pokrajino na desni strani oljne skice nekoliko stisnil, da je dosegel večjo zgoščenost kompozicije in usklajenost med levo in desno tretjino slikovnega polja. Grajski hrib s trdnjavo je tako dobil ustrezen središčni poudarek. Kasimir je v ospredju eliminiral nekaj motečih detajlov (drevesa, grmovje) in tako pripravil prizorišče za žanrski prizor, ki pa ga je

³⁹ 77 x 145 cm; inv. št. G 1024 s, sign. ni.

⁴⁰ O. pl., 32,2 x 76,4 cm; inv. št. G 3 s, sign. d. sp.: *A. Kasimir*.

⁴¹ Slikovni in tonski arhiv, PL 52 686.

RAZPRAVE IN ČLANKI

1. Alojz Kasimir: *Pogled na Ptuj* (Slikovni in tonski arhiv Deželnega muzeja Joanneum, Gradec, PL 52 686)

2. Alojz Kasimir: *Ptuj*, ok. 1892, risba s čopičem (Pokrajinski muzej Ptuj, G 1024 s).
Foto Mišo Koltak

3. Alojz Kasimir: *Ptuj*, 1892–1894, o. pl. (Mestna občina Ptuj). Iz fototeke Pokrajinskega muzeja Ptuj

uveljavil šele na veliki oljni sliki (sl. 3), kjer so ospredje napolnili kmetje pri spravljanju sena. Sliko začnemo ogledovati v desnem spodnjem kotu, s pogledom drsimo po rečnem toku do središča kompozicije, kjer se nad vodoravnicama železniškega in cestnega mostu dviga mesto, okronano z grajskimi stavbami, ogledovanje pa se zaključi levo zgoraj, kjer se v meglicah izgublajo obronki Slovenskih goric. Kolovoz, ki zavija od leve spodaj do sredine slike, zgolj podčrtava ponujeno smer branja in služi tudi kot prostorsko odrivalo. Alojz Kasimir je pogled na Ptuj z jugovzhoda in iz ptičje perspektive upodabljal že pred letom 1892. Zlasti zanimiv je reklamni plakat iz leta 1890,⁴² na katerem je mesto predstavljeno v pogledu z velike višine in z izrazito težnjo, da podeželsko zaspanost s predimenzioniranjem spremeni v velemestni utrip. Ker je bila upodobitev namenjena reklamnemu oglaševanju, je bil takšen pristop verjetno utemeljen in zaželen; ko je Kasimir dobil naročilo za veliko oljno sliko, pa se je priprav lotil povsem na novo in z drugačnih izhodišč. Topografsko znanje mu ni zadoščalo, dopolnil ga je z motivi, ki so podobi mesta nadeli razpoloženski okvir. Velika veduta je likovno sicer konzervativno, a nadvse uspešno delo, ki že več kot sto-

⁴² Osnutek za plakat hrani Pokrajinski muzej Ptuj. Lavirana risba, 49,5 x 68,5 cm, sign. l. sp.: *A. Kasimir, Graz*; inv. št. G 1026 s. Več o tem CIGLENEČKI, 1985, cit. n. 6, p. 311, 312; CIGLENEČKI 1989, cit. n. 2, pp. 18, 19, 36.

RAZPRAVE IN ČLANKI

4. Alojz Kasimir: *Forum Romanum*, avgust 1909 (iz razstavnega kataloga *Fern- und Nahziele. Reisebilder steierischer Amateurfotografen 1855-1935*, Bild- und Tonarchiv am Landesmuseum Joanneum Graz, 1985)

5. Alojz Kasimir: *Pogled na Rim s stolpa Senatorske palače na Kapitolu*, avgust 1909 (iz razstavnega kataloga *Fern- und Nahziele. Reisebilder steierischer Amateurfotografen 1855-1935*, Bild- und Tonarchiv am Landesmuseum Joanneum Graz, 1985)

6. Kilophot – Lentner, Dunaj: *Fotografija Kasimirove vedute Rima*, 1909 (Pokrajinski muzej Ptuj, G 1436 s). Foto Boris Farič

letje služi reprezentančnim namenom. Kmalu po njenem nastanku je ptujski profesionalni fotograf Johann Winkler naredil posnetek velike oljne slike.⁴³

Tudi vedute drugih krajev (Celje, Gleichenberg, Krapinske toplice, Portorož, Rogaška Slatina) je Alojz Kasimir izdeloval s pomočjo fotografij, dobro pa je dokumentirano slikanje velike vedute Rima v pogledu iz ptičje perspektive. V graškem arhivu hranijo več plan-filmov v velikosti 9 x 15 cm, na katerih so prikazani pogledi na Rim, signirani in datirani v avgust leta 1909. Iz objave poznamo dva; na prvem vidimo Forum Romanum, na drugem se nam odpre pogled na mesto z višine.⁴⁴ Forum Romanum je odličen prikaz vseh najpomembnejših objektov, ki so razvrščeni v več globinskih pasov, da dojamemo vso razsežnost antičnega velemestnega središča (sl. 4). Levi rob kompozicije zapira stebrišče Saturnovega templja, ki požene naš pogled v globino prostora, ta pa je označena še z ostanki templja Kastorja in Poluksa ter s Titovim slavolokom v daljavi. Značilen za Kasimira je tudi pogled na severni del Rima, ki ga je fotografiral s stolpa senatorske palače (sl. 5). V sončni osvetljavi se ostro rišejo linije uličnih stranic, po katerih teče

⁴³ En primerek hrani Pokrajinski muzej Ptuj (F 2181).

⁴⁴ Oba posnetka sta objavljena v katalogu *Fern- und Nahziele.*, 1985, cit. n. 8, fig. 9, 10.

pogled v globino in se ustavi v daljavi na kupoli Petrove cerkve. Kupole štirih cerkva (Sv. Marka na Piazza Venezia, Il Gesu nedaleč stran, Sv. Neže na Piazza Navona in Sv. Petra onstran Tibere) označujejo vogale kompozicijskega romba, ki je poševno položen v prostor. S pomočjo teh dveh in drugih posnetkov je Kasimir pripravil najprej risbe,⁴⁵ nato pa naslikal topografsko izjemno natančno panoramo mesta, katere nahajališče nam žal ni znano. Vendar slika ni bila končni produkt. Dal jo je fotografirati profesionalnemu dunajskemu fotografu, razmnoženo podoba velikih izmer pa so prodajali.⁴⁶ Panoramo prebiramo od desnega spodnjega roba, kjer je upodobljen Kolosej, do levega vogala zgoraj, kjer se mesto izgublja v meglicah, nad strehe mestnih hiš pa se v daljavi, vendar dovolj poudarjeno, dviga kupola cerkve sv. Petra. Po levi strani slike vijuga Tibera (sl. 6).

V ptujskem muzeju so shranjeni še trije portreti, ki so fotografirane slike.⁴⁷ Znano je, da je imel Kasimir s slikanjem figur nekaj težav. Tudi navedeni portreti, zlasti podoba žene, izkazujejo anatomske šibkosti, kar pa utegne biti tudi posledica retuširanja. Vsi trije portreti pa dokazujejo, da je imela fotografija v Kasimirovem življenju več kot zgolj dokumentarno funkcijo. Opazno je, da si je Kasimir pri slikanju navedenih portretov pomagal s fotografijami, slikarsko delo je bilo vmesni produkt, končni pa ponovno fotografija. Vse tri fotografije so bile izvorno opremljene enako kot slike, zaščitene s steklom in vložene v okvire, torej so bile namenjene za okras sten. Žal na nobeni ni oznak fotografskega ateljeja.

⁴⁵ Hranijo jih v Slikovnem in tonskem arhivu. Fotografije, skice in oljna slika Rima so bili na ogled javnosti na razstavi *Geheimnisvolles Licht-Bild. Die Anfänge der Photographie in der Steiermark* leta 1979.

⁴⁶ En izvod hrani Pokrajinski muzej Ptuj; inv. št. G 1436 s, 47,8 x 85,4 cm. Napisi l. sp.: *Reprod. Kilophot - Lentner Wien, d. sp. A. KASIMIR - PETTAU / Proprieta Artistica (EDITORE E. CALZONE)*.

⁴⁷ Portret ptujskega zlatarja Josefa Gspaltla; inv. št. G 1107 s. Sekundarni napis na hrbtni strani s svinčnikom: *Josef Gspaltl / Goldarbeiter / Mitbegründer des Museumsvereines / in Ptuj / Gemalt ca. 1880 / vom akad. Maler / Alois Kasimir. / + 28. August 1930*. Zraven je prilepljen izrezek iz časopisa *Marburgerzeitung*, ki opisuje Gspaltlovo življenje. Ženski doprnski portret (Terezija Stary Kasimir?), 58,8 x 48,8 cm (oval), sign. l. sp.: *A. Kasimir / 82*; inv. št. G 1442 s. Moški doprnski portret, 54 x 40 cm (oval), sign. ni; inv. št. G 1443 s, na hrbtni strani s svinčnikom: *Hrn Hermann Stadt ...*

Kasimirove fotografije Ptuja zbujaajo pozornost predvsem zaradi velike pričevalnosti, Matjaž Duh pa je opozoril še na Kasimirovo zanimanje za ptujski muzej in njegovo zbirko antičnih umetnin – te naj bi zaslovele po monarhiji tudi s pomočjo Kasimirovih fotografij.⁴⁸ Pritegne nas tudi Kasimirov smisel za kompozicijsko skladnost. Zaradi visoke likovne kvalitete sta bili v ptujski monografiji iz leta 1993 objavljeni fotografiji Stara mitnica (1891) (sl. 7) in Pod gradom (1889) (sl. 8).⁴⁹ Obe je reproduciral Stojan Kerbler in ju leta 1994 uvrstil v opremo županove pisarne na ptujskem Mestnem trgu 1; takrat sta bili skupaj z drugimi starimi fotografskimi upodobitvami Ptuja ovrednoteni tudi z likovnega stališča.⁵⁰

Negativ na steklo za fotografijo, ki predstavlja mitnico ob vstopu na most čez Dravo, hranijo v Gradcu, v ptujskem muzeju pa je več pozitivov, eden od njih je morda še s konca 19. stoletja.⁵¹ Kompozicija obvladuje čokata zgradba stare mitnice, ki jo pokriva slikovito razgibana streha, v sredini pa je predrta s polkrožnim prehodom na most. Mitnico so porušili kmalu zatem, ko jo je Kasimir fotografiral; umakniti se je morala naraščajočemu prometu. Fotograf je v ospredje prizorišča premišljeno vključil večje število oseb. Z leve vstopa v kompozicijo možakar s klobukom, z desne pa debeluh, ki si je roke zataknil za predpasnik, ženska z ruto in kmečki par; čez ramena imata oprte grablje, ženska nosi na glavi še košaro. Figure na levi in desni popeljejo naš pogled v sredino ospredja, kjer se je ob dveh ženskah zbrala gruča otrok;

⁴⁸ Matjaž DUH, *Mariborska fotografija od začetkov do leta 1914 s poudarkom na ohranjanju kulturne dediščine*, tipkopis diplomskega dela, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru 1992, p. 10. Kasimirova fotografija ptujskega antičnega lapidarija iz leta 1900 je bila uporabljena za razglednico; negativ hrani graški Slikovni in tonski arhiv, razglednico Pokrajinski muzej Ptuj. Alojza Kasimira so zanimale antične ostaline tudi po drugih krajih. V graškem Slikovnem in tonskem arhivu hranijo negative antičnih spomenikov iz ptujskega in graškega muzeja, fotografiral pa je tudi spomenike v Rimu.

⁴⁹ Marjeta CIGLENEČKI – Stojan KERBLER, *Ptuj: »Najlepši pa je zame Ptuj«*, Maribor 1993, pp. 20–21, 26–27.

⁵⁰ Marjeta CIGLENEČKI, Oprema županove pisarne na ptujskem magistratu, *Ptujski zbornik*, VI/2, 1996, pp. 935, 936, 940. Starih fotografij Ptuja in serije Kerblerjevih fotografij, ki so skupaj sestavljale reprezentančno celoto, od leta 2004 ni več v županovi pisarni.

⁵¹ F 2146, 8,3 x 11 cm; dat. in sign. d. sp.: *Sept. 1891 / AK*; rjavo toniran aluminiski papir. V predelu neba so se na posnetku že pojavili madeži. Negativ na steklo hranijo v Slikovnem in tonskem arhivu v Gradcu (št. 52 549).

RAZPRAVE IN ČLANKI

7. Alojz Kasimir: *Stara mitnica*, september 1891 (po izvornem pozitivu v Pokrajinskem muzeju Ptuj, F 2146)

vsi zrejo v fotoaparatus. Za njimi se nizajo osebe proti ozadju in vodijo naš pogled skozi portal na mostišče. Nastala je izvrstna kompozicija, ki opozarja na pomemben ptujski arhitekturni spomenik, privlačijo pa nas tudi statisti, ki večinoma pripadajo ptujskemu nižjemu sloju.

Kasimir se je podpisal tudi na negativ, ki predstavlja severovzhodni predel Ptuja pod gradom, ki je bil leta 1889 še povsem podeželski.⁵² Osrednji objekt je grad, ki pa je odmaknjen v nekoliko zamegljeno ozadje. Ob vznožju grajskega hriba se nizajo zgradbe, od katerih je ena krita s škodlasto streho. Ob cesti, na kateri stoji voz z dvema vpreženima konjema, je razvrščenih več oseb. Povsem spredaj je dvorišče, zagrajeno s kovano železno ograjo, na dvorišču pa pozira več ljudi. Možakar skrajno levo sedi na podstavku in prebira knjigo. Naš pogled potuje preko sedeče in treh stoječih moških figur, od katerih nas skrajno desna zasučje k dami v ospredju. Njena postava ni izostre-

⁵² Negativ na steklo hranijo v graškem arhivu, v ptujskem muzeju pa je več pozitivov, najstarejši ima števil. F 2144. Sign. d. sp.: *A. Kasimir Okt. 1889.*

8. Alojz Kasimir: *Pod gradom*, oktober 1888 (po izvornem pozitivu v Pokrajinskem muzeju Ptuj, F 2144)

na, jo pa kljub temu doživljamo v resnosti frontalne drže s sklenjenima rokama pred naročjem in zaznamo strogost njenega visoko pod vrat zapetega oblačila in klobuka na glavi. Osrednje s kovinsko ograjo je jasno ločeno od naslednjega prostorskega plana, ki ga prav tako oživljajo ljudje. Grajske stavbe so privzdignjene nad prizorišče in zastrte z rahlo meglico; skorajda mistično kraljujejo nad prizorom.

Ptujski grad je večina slikarjev in tudi fotografov upodabljala v pogledu z juga, saj je z južne strani Drave mogoče videti mesto v celoti in v njegovi najbolj plemeniti trikotni zasnovi, ki jo krona še grajski kompleks. Tudi grajske stavbe se v pogledu z juga razvrščajo v umirjeno trikotno obliko. V pogledu z vzhoda pa vidimo na notranje grajsko dvorišče in na arkadne hodnike, kar ustvarja slikovitejšo in bolj nemirno kompozicijo. Tovrstnih upodobitev gradu ni ravno veliko; najstarejša je iz leta 1837.⁵³ Alojz Kasimir jo je kasneje še uporabil – najde-

⁵³ Ptuj v pogledu z vzhoda je narisal Moritz Steinbach, risbo pa je prenesel v litografijo I. Fomenzari. Kolorirano litografijo hrani Pokrajinski

RAZPRAVE IN ČLANKI

9. Alojz Kasimir (pripisano): *Schillerjev trg na Ptuju*, pred 1889 (po izvirnem pozitivu v Pokrajinskem muzeju Ptuj, F 2145)

10. Alojz Kasimir: *Vareja*, 27. oktober 1889 (Slikovni in tonski arhiv Deželnega muzeja Joanneum, Gradec, PL 36 659)

11. Alojz Kasimir: *Dravinjski vrh*, jesen 1888 (Slikovni in tonski arhiv Deželnega muzeja Joanneum, Gradec, PL 52 625)

mo jo v Felsnerjevem vodniku po Ptuju.⁵⁴ Domnevati pa smemo, da je Alojz Kasimir tudi avtor fotografije, ki sicer ni signirana, predstavlja pa Schillerjev trg na Ptuju (sl. 9), preden so tam zgradili Okrajno glavarstvo, se pravi pred letom 1889.⁵⁵ V ospredju je množica otrok, prav na sredi je voziček z malčkom, v ozadju pa se odpira pogled na grad in na njegove arkadne hodnike.⁵⁶

muzej Ptuj; 40,8 x 26,6 cm, inv. št. G 890 g. Napis pod upodobitvijo: *Die Stadt Pettau / in Untersteier*. Sign d. sp.: *Fomenzari litto a. auf*. Druga dva primerka hranijo v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu in: Ortsbildersammlung Pettau I/5 in I/10. Na prvem primerku je l. sp. še en zapis: *Gezeichnet von Moritz Steinbach anno 1837*.

⁵⁴ Josef FELSNER, *Pettau und seine Umgebung*, Ptuj 1895, p. 32.

⁵⁵ Pokrajinski muzej Ptuj, kulturnozgodovinski oddelek, F 2145; napis na kartonu: »Schillerplatz vor Erbauung des Landesrathauses«. Fotografija stare mitnice in fotografija Schillerjevega trga, obe sta izdelani na albumskem papirju, sta nalepljeni vsaka na svojo stran istega kartona.

⁵⁶ Fotografiranje zgradb in mestnih predelov ter izbiranje pozicij in zornih kotov veliko pove o fotografovih ustvarjalnih nagnjenjih, pa tudi o splošnih okoliščinah in sočasnem odnosu do arhitekture. Več o tem:

Kasimir je svoje dokumentarne posnetke premišljeno dopolnjeval s figurami, pogosto s celo gručo oseb, ki so razumljene kot štafaža in pripomoček za določanje prostorske globine, kar je bilo v tistem času pogosto. Ker so bili statisti na teh fotografijah običajno kar mimoidoči, nas ogled fotografije prvi hip zavede; dobimo občutek, da opazujemo naključen vsakdanji prizor in šele po skrbnejšem pregledovanju se nam razpre spoznanje, da so k pripravam na fotografiranje sodili pravi režijski posegi v prizorišče, o čemer se je mogoče poučiti tudi iz sočasnih fotografskih priročnikov.⁵⁷ Dokumentarnost Kasimirovih fotografij je nadgrajena s spretnim komponiranjem, prisotna pa je tudi njegova težnja, da bi motiv zajel v čim večji pestrosti in slikovitosti. Kot mnogim drugim fotografom se je tudi Kasimiru dogajalo, da je katera od oseb na kompoziciji zamegljena. Čas ekspozicije je bil ob koncu 19. stoletja še vedno relativno dolg in skoraj vedno se je kateri od statistov zganil ob nepravem trenutku. V splošnem takšni spodrsaljaji ne kazijo celote; nemalokrat celo pripomorejo k vtisu verodostojnosti, kar je bila ena od doktrin v prvem obdobju zgodovine fotografije.

Alojz Kasimir je pogosto zahajal v Varejo (sl. 10); tam je imela vinograde družina Stary, v katero se je priženil. Že leta 1889 je naredil več posnetkov Haložanov pri vsakodnevni opravih. Čeprav negativ ni najbolje ohranjen, je posnetek, ki je nastal 27. oktobra 1889,⁵⁸ izvrsten v kompoziciji. Kmečki dom s slamnato streho je diagonalno postavljen na rahlo vzpetino, da podobo beremo v umirjeni diagonalni od desne spodaj proti levemu zgornjemu vogalu, kar je značilnost številnih Kasimirovih del. V ospredju je lesena ograja, ki zapira prostor za živali. S hrbtom proti gledalcu je obrnjena moška postava, ki pomeni tudi prostorsko odrivalo. Naslanja se na ograjo in opazuje kmeta v beli srajci, le-ta pa spušča žival iz hleva. Iznad slamnate strehe se dvigajo gole drevesne veje, ki razčlenjujejo belino neba na desni polovici fotografije. Alojz Kasimir ni retuširal negativov in ploskev neba ni dopolnjeval s sekundarno nanesenimi oblaki, s čimer so fotografi dosegali dramatične učinke; večje površine neba na Kasimirovih posnetkih zato velikokrat

Giovanni FANELLI, All'ombra della Loggia. Storia dell'iconografia fotografica della fiorentina Loggia della Signoria, *Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz*, XLVI/2-3, 2002, pp. 533-556.

⁵⁷ Carl SCHIENDL 1889, cit. n. 36, pp. 310-314.

⁵⁸ Slikovni in tonski rahiv, PL 36659. Signatura l. sp.: *Varea / AKasimir 27. Okt 89 / mit ,Unikum'*.

delujejo prazno in topo. Kadar je pogled na nebo zastrl z drevesnimi vejami, je dosegel večjo slikovitost in polnost podobe.

Značilen je tudi prizor s trgatve iz leta 1888 (sl. 11).⁵⁹ Na stopnišču pred hišo s slamnato streho stoji gospodinja, gospodar je pravkar stopil skozi vrata, ki vodijo v vinsko klet, »putarja« prihajata z desne in določata dinamiko kompozicije, ob desnem robu pa so ženske posedle v travo.

Leta 1890 je Alojz Kasimir dvakrat fotografiral družčino sedemnajstih pohodnikov na vrh Donačke gore (sl. 12). Devet žensk v dolgih krilih in s čepicami ter klobučki na glavah uživa spremstvo osmih možakarjev. Skupina je oblikovala rahel polkrog; skrajno desni gospod mogočne postave je dramatično pokleknil na levo nogo, veseljak na desni je raztegnil meh harmonike, vojak v uniformi in z velikim šopom peres na klobuku pa je zavzel strumno držo. Polkrog se proti ospredju trikotniško zašili; dama in možak na levi sta sedla (na kamen?), moški s palico na desni je legel na tla, povsem spredaj pa sedita možakarja in stegujeta predse noge v škornjih. Fotograf je skupino opazoval od spodaj navzgor. Povsem spredaj so travnata in s kamni posuta vzpenjajoča se tla, levo in desno pa košata grma, ki pa nista v isti ravnini, kar pomaga ustvarjati vtis prostorske globine. Povezujeta se v diagonali od desne spodaj proti levi zgoraj, kar je na Kasimirovih fotografijah pogost pojav. Posnetka se med sabo komajda kaj razlikujeta v držah posameznikov, fotograf pa je med enim in drugim pritiskom na sprožilec spremenil razdaljo do motiva. Kljub malenkostnim razlikam v kompoziciji je opazna razlika v kvaliteti.⁶⁰ Kasimir je isti motiv običajno fotografiral večkrat, se pravi, da se ni zadovoljil z golo dokumentarnostjo, ampak je z več posnetki v variacijah poskušal doseči čim višjo kvaliteto.⁶¹

Uspel je tudi posnetek Donačke gore iz leta 1893,⁶² ki je lepa krajinska študija s štafažo v ospredju (sl. 13). Na obzorju se riše značilna

⁵⁹ Slikovni in tonski arhiv, PL 52 625. Signatura l. sp.: *AK*, napis d. sp.: *Trauberg 1888*.

⁶⁰ Slikovni in tonski arhiv, PL 37143. Signatura l. sp.: *3. Spt. 1890 / Am Donati*. PL 36814. Signatura levo spodaj: *Donati 4. Spt. 1890*. Razlika v datiranju je najbrž pomota. Osebe na posnetkih so namreč iste, oblečene enako in tudi njihove drže se skoraj ne razlikujejo.

⁶¹ SCHIFFER-EKHART 1985, p. 5.

⁶² Slikovni in tonski arhiv, PL 36798; sign. d. sp.: *Donati 30. Aug. 1893 / AKasimir*.

RAZPRAVE IN ČLANKI

12. Alojz Kasimir: *Na Donački gori*, 3. septemur 1890 (Slikovni in tonski arhiv Deželnega muzeja Joanneum, Gradec, PL 37 143)

silhueta Donačke gore z dvema vrhoma, ob njenem vznožju pa sledimo linijam obdelanih polj in vinogradov, ki jih zamejujejo vrste grmovja in dreves. Sredi tega mehko valujočega vzorca se blešči cerkvena sv. Donata. Spredaj levo je kolovoz, na katerem se je ustavil zapravljičček s popotniki; temnejši konj je vprežen v voz, beli mu sledi. Prav spredaj sta gizdavo oblečena mladeniča. Eden se je postavil pred fotografa v profilu, drugi frontalno. Fotograf je ustvaril usklajeno dvodelno kompozicijo, bogato z rahlo usločenimi linijami, ki povezujejo ospredje in ozadje.

Zaenkrat ni bilo mogoče zatrdno ugotoviti, kje se je Alojz Kasimir učil fotografiranja. V zapuščini najdemo razmeroma veliko število različnih revij, ki so obravnavale likovno umetnost,⁶³ med njimi pa ni nobenega fotografskega priročnika ali za fotografijo specializirane

⁶³ Med njimi: *Deutsche Kunst und Dekoration* (Darmstadt), *Die Kunst für Alle* (München), *The Studio. An Illustrated Magazine of Fine & Applied Arts* (London).

13. Alojz Kasimir: *Donačka gora*, 30. avgust 1893 (Slikovni in tonski arhiv Deželnega muzeja Joanneum, Gradec, PL 36 798)

revije, čeprav so jih začeli na Dunaju izdajati že sredi 19. stoletja in je bilo na voljo več naslovov.⁶⁴ Kljub temu ohranjene Kasimirove fotografije dokazujejo znatno stopnjo strokovne izobraženosti. Če posnetke primerjamo s priročnikom Carla Schiendla,⁶⁵ ki je bil takrat zelo cenjen in bran avtor, bomo ugotovili skladnost Kasimirovih pogledov z napotki izkušenega fotografa.

Alojz Kasimir si je izkušnje pridobival tudi v graškem Klubu amaterskih fotografov (*Amateurphotographen-Club in Graz*), katerega

⁶⁴ STARL 1983, p. 27; SCHIFFER, 1983, cit. n. 32, pp. 65, 66. Na Dunaju so med letoma 1865 in 1920 izhajale *Photographische Notizen*, med 1864 in 1914 pa *Photographische Correspondenz*, leta 1887 je začel izhajati mesečnik *Photographische Rundschau*, leta 1889 pa *Wiener Mitteilungen photographischer Inhalts*.

⁶⁵ SCHIENDL 1889, cit. n. 36. Prav tako je bila cenjena knjiga: Carl Schiendl, *Geschichte der Photographie*, Wien – Pest – Leipzig 1891. Tudi v tej knjigi je avtor opisal postopke fotografiranja zelo natančno in v smislu navodil za delo.

RAZPRAVE IN ČLANKI

14. Alojz Kasimir: *Drugo zborovanje amaterskih fotografov v Gradcu*, december 1889 (Slikovni in tonski arhiv Deželnega muzeja Joanneum, Gradec, PL 37 010)

član je bil.⁶⁶ V Avstriji ima fotografija bogato in dolgo zgodovino. Dunajski fizik in matematik Andreas von Ettingshausen je prisostvoval prezentaciji dagerotipije v pariški akademiji 19. avgusta 1839, se osebno seznanil z Dageurrom, se oskrbel s kamero in potrebnimi pripomočki, že s poti domov poročal Metternichu in še pred vrnitvijo na Dunaj naredil prve dagerotipije. Prav tako so dunajski časopisi že leta 1839 poročali o postopku, ki ga je v Angliji razvil Fox Talbot. Gradec ni dosti zaostajal za Dunajem. Že maja 1839 so slikar Johann Gruber ter brata Carl in Andreas Rospini delali t.i. »sončne zapise« na papir. Avgusta istega leta so v graških časopisih priporočali razpravo o izumih Daguerra in Talbota,⁶⁷ leta 1843 pa je graški časopis *Innerösterreichisches Industrie*

⁶⁶ Armgard SCHIFFER-EKHART, 1985, cit. n. 8, p. 6.

⁶⁷ Hans FRANK – Margarethe KUNTNER, Österreich war von Anfang an dabei. Die Frühzeit der Fotografie von 1839 bis 1860, in: *Geschichte der Fotografie in Österreich*, Band 1, Bad Ischl 1983, p. 16.

und Gewerbe ponatisnil poročilo o heliotipiji, izumu Janeza Puharja.⁶⁸ Prva velika fotografska razstava v Avstriji izven Dunaja je bila prav v Gradcu, in sicer leta 1870, na njej so poleg domačih fotografov Lepolda Budeja in Samuela Volkmana razstavljali tudi Dunajčani.⁶⁹ V Gradcu je bil ustanovljen tudi prvi avstrijski fotografski klub izven Dunaja – »*Amateur-Photographen-Club in Graz*«,⁷⁰ in sicer leta 1891, že leta 1889 pa sta bili v Gradcu dve »*Amateur-Photographen-Versammlungen*«, se pravi dve zborovanji amaterskih fotografov. Pokroviteljica graškega fotografskega kluba, ki je imel svoje prostore v Engegasse, je bila grofica Clary von Aldringen, soproga deželnega glavarja. Klub se je prvič javno predstavil na razstavi leta 1902 v biblioteki graške univerze, člani pa so si prizadevali doseči »umetniški izraz«.⁷¹

Alojz Kasimir je sodeloval z graškim klubom amaterskih fotografov od samih začetkov. V graškem Slikovnem in tonskem arhivu je ohranjen negativ na stekleni plošči z upodobitvijo drugega zborovanja amaterskih fotografov v decembru 1889, kar pojasnjuje napis levo zgoraj (sl. 14).⁷² Levo spodaj je signatura: »*AKasimir ph. / mit Görtig^s, Unikum^s*«, kar je redek zapis o kameri, ki jo je uporabljal Alojz Kasimir. Ob mizi, ki je pregrnjena z belim prtom, obložena s steklenicami, steklenimi vrčki s pijačo in papirji ter diagonalno postavljena v prostor, sedi in stoji 18 možakarjev. Težko bi rekli, da je posnetek nastal ob razmisleku o likovnih izhodiščih za dobro kompozicijo, verjetno je fotografiranje vodila predvsem želja po ovekovečenju pomembnega shoda. Moški so se potrudili in se stisnili v gručo, da jih je zajel objektiv kamere. Eden v levi polovici je po nerodnosti prav ob pritisku

⁶⁸ Mirko KAMBIČ, Janez Puhar, izumitelj fotografije na steklo, in: *150 let fotografije na Slovenskem. 1839–1919* (Ljubljana, Mestna galerija), Ljubljana 1989, p. 15.

⁶⁹ Timm STARL 1983, cit. n. 31, p. 34.

⁷⁰ Amaterski klubi so časovno sledili klubom, v katerih so se zbirali profesionalni fotografi. Na Dunaju je bila *Photographische Gesellschaft* ustanovljena že leta 1861, leta 1882 pa *Verein photographischer Mitarbeiter*. Amaterski fotografi so se na Dunaju združili leta 1887 v *Club der Amateur-Photographen in Wien*. Cf. SCHIFFER 1983, cit. n. 32, pp. 63–65.

⁷¹ SCHIFFER 1979, cit. n. 8, s. p.; SCHIFFER 1983, cit. n. 32, p. 67.

⁷² Slikovni in tonski arhiv, PL 37010. Zapis levo zgoraj: *II. Amateur-Photographen-Versammlung / Graz Dezember 1889*. Sign. l. sp.: *AKasimir ph. / mit Görtig^s, Unikum^s*.

na sprožilec odvrnil obraz, moški na skrajni desni pa se sklanja in dviguje kovček s kamero. Čeprav je bil gib zanesljivo naključen, pa postava na desni požene naš pogled v prostor, da zaokroži med vsemi udeleženci in se zaključi na levi z dvema bradatima figurama, ki strmita naravnost v objektiv in nas povezujeta s kompozicijo. V desnem spodnjem kotu je viden še en lesen kovček s kamero. Svetloba prihaja skozi okno na desni in se odbija od zrcala na sredini prizorišča, ki ga prečka nastavek za (verjetno plinsko) svetilko.

Pričujoči članek predstavlja le nekaj izbranih drobcev iz fotografskega opusa Alojza Kasimira. Preden bomo izrekli sodbo o Kasimirovem fotografiranju, bo potrebno pregledati še veliko njegove zapuščine, zlasti pa obsežen fond v Slikovnem in tonskem arhivu v Gradcu. Že zdaj pa nas znano gradivo prepričuje o razmeroma visoki kvaliteti in o Kasimirovi vpetosti v sočasno štajersko fotografijo. Deloval je kot amater in kamera je bila njegov edini pripomoček. Fotografiral je ob naravni svetlobi, negative pa je izročal profesionalcem v nadaljnjo obdelavo, zato nobeden od pozitivov ni v celoti njegova stvaritev, kar je potrebno upoštevati pri preučevanju.

Dokumentarnost je osnovna značilnost Kasimirovih posnetkov, prav tako je očitna njegova težnja, da je kompozicijo napolnil z ljudmi. Pri ustvarjanju iluzije prostorske globine je upošteval pravila, ki so sicer značilna tudi za slikarstvo: večče je znal popeljati gledalca do vsebinskega jedra posnetka, najpogosteje je uveljavil diagonalo v smeri od desne spodaj proti levi zgoraj. Fotografija, ki so jo v njenih začetkih občudovali predvsem zaradi zmožnosti, da verno odslikava resničnost, lahko bega gledalca zaradi obilice motečih podrobnosti, čemur se je Kasimir znal izogniti s spretnim kadriranjem. Fotografiral je predvsem z namenom, da si pripravi predloge za slikarska dela, in z željo, da ohrani spomin na družinsko in osebno življenje ter na doživetja s poti po Halozah in po tujih deželah. Njegovi posnetki so odlični dokumenti, vse bolj pa jih cenimo tudi kot samostojna likovna dela.

UDK 77 : 929 Kasimir A.

PHOTOGRAPHIEN VON ALOIS KASIMIR

Alois Kasimir (1852–1930), der in Ptuj, Graz und Wien lebte, wird in Lexika und in den wenigen Zeitschriftenbeiträgen als Maler von Veduten, Porträts und Landschaften dargestellt. Er widmete sich jedoch auch der Photographie. Im Bild- und Tonarchiv am Steiermärkischen Landesmuseum Joanneum Graz liegt eine Anzahl von Negativen auf Glas und Planfilmen vor, die als seine Werke inventarisiert worden sind. Von insgesamt 932 Nummern sind 125 signiert; auf vielen hat der Autor das Datum und oft auch den Ort der Aufnahme hinzugefügt. Es handelt sich vorwiegend um Stadtveduten (meistens von Ptuj), um Szenen aus Haloze und um Porträts (hauptsächlich von Familienmitgliedern). Er hat aber auch seine eigenen Gemälde sowie die seiner Tochter Elsa und des Schwiegersohns Jan Oeltjen sorgfältig dokumentiert.

Im Jahre 1891 wurde der *Amateurphotographen-Club in Graz* gegründet. Unter den Gründern war auch Kasimir, der bereits im Jahre 1889 die zweite Versammlung der Grazer Amateurphotographen aufnahm. Die Aufnahme hat einen großen Dokumentationswert, und die Aufzeichnung des Autors auf dem Negativ übermittelt uns auch die Angabe, dass er dabei eine Bildkamera der Marke Unikum benutzt hat. Die Anfertigung von Positiven überließ er anderen. Wie auch die übrigen Mitglieder des Klubs bemühte sich Kasimir, in seinen Werken einen „künstlerischen Ausdruck“ zu erreichen.

Alois Kasimir verwendete Photographien auch als Vorlagen für seine Bilder. Gut belegt ist die Entstehung der großen Stadtveduten von Ptuj (1892–1894) und Rom (1909). Zuerst nahm er die ausgewählten Motive auf, dann machte er mit Hilfe der Photographien die vorbereitenden Zeichnungen und schließlich malte er die Ölbilder. Die große Vedute von Rom ließ er von einem Berufsphotographen herstellen; die Photographien von verhältnismäßig großem Format wurden dann zum Verkauf angeboten. Wir haben es dabei mit einem interessanten Verhältnis von Photographie – Gemälde – Photographie zu tun. Auf dieselbe Art und Weise entstanden die Veduten von anderen Orten. Aber auch beim Porträtieren bediente sich Kasimir der Photographie.

Die dokumentarische Aussage der Szenen aus Ptuj, Haloze und anderen Orten wird durch wohl überlegte Ausschnitte künstlerisch ergänzt. Charakteristisch für Kasimirs Aufnahmen ist, dass die Schauplätze mit Menschen erfüllt sind. Der Photograph inszenierte das Ganze sorgfältig. Die Figuren tragen dazu bei, den Eindruck von räumlicher Tiefe zu erwecken, und lenken den Blick des Betrachters auf den Wesenspunkt der Darstellung, wobei Gestaltungsprinzipien berücksichtigt werden, die ansonsten für die Malerei charakteristisch sind.

Alois Kasimir zählt nicht zu den großen Malern, er erfreute sich aber vor allem in Ptuj einer großen Beliebtheit. Der umfangreiche Bestand an

RAZPRAVE IN ČLANKI

Negativen, der im Grazer Ton- und Bildarchiv aufbewahrt wird, würde eine gründliche Aufarbeitung verdienen, würde sich doch Kunsthistorikern, Ethnologen, Soziologen, Archäologen und anderen Fachleuten eine Fülle von Materialien über das Leben in der Steiermark am Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts bieten. Kasimirs Photographien haben einen großen Dokumentationswert, werden aber auch als selbständige künstlerische Arbeiten immer mehr geschätzt.

Abbildungen:

1. Alois Kasimir: *Ansicht von Ptuj* (Bild- und Tonarchiv am Landesmuseum Joanneum Graz, PL 52 686)
2. Alois Kasimir: *Ptuj*, um 1892, lavierte Pinselzeichnung (Pokrajinski muzej Ptuj, G 1024 s). Photo Mišo Koltak
3. Alois Kasimir: *Ptuj*, 1892–1894, Öl auf Leinwand (Mestna občina Ptuj). Photosammlung des Pokrajinski muzej Ptuj
4. Alois Kasimir: *Forum Romanum*, August 1909 (aus dem Ausstellungskatalog *Fern- und Nahziele. Reisebilder steirischer Amateurfotografen 1855–1935*, Bild- und Tonarchiv am Landesmuseum Joanneum Graz, 1985)
5. Alois Kasimir: *Ansicht von Rom vom Turm des Senatorenpalasts auf dem Kapitol*, August 1909 (aus dem Ausstellungskatalog *Fern- und Nahziele. Reisebilder steirischer Amateurfotografen 1855–1935*, Bild- und Tonarchiv am Landesmuseum Joanneum Graz, 1985)
6. Kilophot – Lentner, Wien: *Photoaufnahme von Kasimirs Romvedute* (Pokrajinski muzej Ptuj, G 1436 s). Photo Boris Farič
7. Alois Kasimir: *Die alte Mautstelle*, September 1891 (nach dem Originalpositiv im Pokrajinski muzej Ptuj, F 2146)
8. Alois Kasimir: *Unter dem Schloss*, Oktober 1888 (nach dem Originalpositiv im Pokrajinski muzej Ptuj, F 2144)
9. Alois Kasimir (zugeschrieben): *Schillerplatz in Ptuj*, vor 1889 (nach dem Originalpositiv im Pokrajinski muzej Ptuj, F 2145)
10. Alojz Kasimir: *Vareja*, 27. Oktober 1889 (Bild- und Tonarchiv am Landesmuseum Joanneum Graz, PL 36 659)
11. Alois Kasimir: *Dravinjski vrh*, Herbst 1888 (Bild- und Tonarchiv am Landesmuseum Joanneum Graz, PL 52 625)
12. Alois Kasimir: *Auf der Donačka gora*, 3. September 1890 (Bild- und Tonarchiv am Landesmuseum Joanneum Graz, PL 37 143)
13. Alois Kasimir: *Donačka gora*, 30. August 1893 (Bild- und Tonarchiv am Landesmuseum Joanneum Graz, PL 36 798)
14. Alois Kasimir: *Die zweite Tagung der Amateurphotographen in Graz*, Dezember 1889 (Bild- und Tonarchiv am Landesmuseum Joanneum Graz, PL 37 010)